

ULUS, ULUS-DEVLET VE ULUSLAŞMA KAVRAMLARINA İLİŞKİN TARTIŞMALAR VE TÜRKİYE

Nevzat GÜLDİKEN*

Özet

Ulus ve uluslaşma kavramları, ulus – devlet ekseninde ele alınmakta olup, üniter yapının devamının sağlanması hususunda uluslaşma öncesi dönemi özleyen bir anlayışın eleştirisi yapılmaktadır. Öte yandan Kurtuluş Savaşı'nın Türk uluslaşması üzerindeki önem ve işlevi ekonomik kalkınma sürecinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulus, Uluslaşma, Ulus – Devlet, Üniter Yapı, Etniklik

Debates on Nation, Nation – State, Nationalism and Turkey

Abstract

The concept of nationalism and becoming a nation are studied within the base of nation – state and the critique of the tendency to long for a previous prenationalist period concerning the continuity of unitary structure of the state has been accomplished. The great impact of the Turkish independence war on Turkish nationalism has been studied taking the process of economical development into account.

Keywords: Nation, Nation – State, Becoming a nation, unitary structure, Ethnicity

GİRİŞ

1980'lerden sonra ülkemizde tartışılan kavramlar arasında ulus, uluslaşma ve ulus-devlet kavramlarının da yer aldığı bilinmektedir. Bu kavramlarla ilgili tartışmaların salt bilimsel ya da entellektüel kaygılarla açıklanamayacağı açıktır.

Türkiye'nin Güneydoğusunda yaratılan etnik kökenin öne çıktığı terör ve şiddet eylemlerinin devam ettiği bir dönemde devletin en üst yöneticisinin “federasyonu tartışalım” sözlerinin dışında, siyasetçisinden, işadamaına değin çeşitli kişilerin baskı modeli vb. sözleri hatırlandığında ulus-devlet örgütlenmesi ile ilgili “yüksek sesle düşünmek” kabilinden de olsa, seçenek önerilerinin de düşünüldüğünü ileri sürmek çok yanlış olmasa gerek.

Öte yandan ulus-devletle birlikte düşünülmesi gereken ulus ve uluslaşma sürecinin gelişimi ile uyumsuz olan ulus ve uluslaşma öncesi toplumsal örgütlenme, düşünce ve tutumların popülerleştiğinin de yaşandığı yaşanmaya devam ettiği

---

* Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak., Ç.E.E.İ. Bölümü, Sivas

yadsınamaz. Örneğin tarikat ve mezhep temelli örgütlenmelerin tartışmalı bir sivil toplum projesi çerçevesinde desteklenmediği, meşrulaştırıldığı bilinmektedir.

Bu tartışmaların en sistematik yanına Mert şöyle ifade eder”... İslamcı diye bilinen bir aydınlar kesiminin (söyleminde) dikkatimizi en çok çeken, bu söylemin çok çeşitli seslerle de olsa bir anda ortak bir nokta gibi gözükene topluma ilişkin kökten eleştiri tavrı sergilemeleriydi. Bu eleştirel tavır sanki artık sadece Batılılaşmaya değil modern topluma top yekun karşı çıkmaydı. Bu karşı çıkışın önceleri pek net olmayan istikameti son zamanlarda büyük ölçüde netleşti: Batılılaşmaya ve ulus-devlete eleştirel yaklaşım...” (1995:89)

Kuşkusuz ulus-devlete yönelik tartışma ve eleştiriler, dinci aydınlarla sınırlı değildir. Yönetim biliminin merkezi yönetim-yerinden yönetim kavramlaştırmasındaki yerinden yönetim ilkesinin ileri boyutlara varıldığı; aşırı yerelleşmeci düşünce ve öneriler, uluslararası ortaklıklara katılım çerçevesinde dile getirilen ulus üstücü olarak nitelendirilebilecek görüş ve öneriler de sıralanabilir.

Bu çalışmada ulus, ulus-devlet ve uluslaşma, uluslaştırma süreçlerinin Türkiye’deki geçmişi ve bugünkü durumu ile birlikte ileriye yönelik öngörü ve öneriler değerlendirilmek istenmiştir.

Öncelikle kavramların tanımlanmasına ve kavramların nasıl açıklandığına değinmek gerekirse; farklı tanımlar olmakla birlikte ulus “belli bir toprak parçasının üzerinde bölük pörçük duran parçaların, ulusal Pazar çerçevesinde birleşmeleri üzerine oluşan ülkeye dayanır ve çok kalın çizgileri itibari ile bu coğrafya üzerindeki çeşitli ve farklı etniklerin, kandaşlık ve yerelliklerinden koparak bir vatandaşlar şirketi oluşturmaları ve ülkeyi müşterek mülkiyet olarak sahiplenmeleridir.” (Kılıçbay, 1996:90) Kılıçbay tanımında ulusal Pazar çerçevesinde birleşme, kandaşlık ve yerelliklerden kopma, vatandaşlar şirketi oluşturma ve ülkeyi müşterek mülkiyet olarak sahiplenme gibi toplumsal ekonomik öğelere ağırlık verirken ulus öncesi ekonomik ve toplumsal yapıların insanların iradi etkin katılımı ile dönüştürülerek başka ve farklı bir yapılanma ya da örgütlenmeyi gerçekleştirmekte olduklarını vurgular.

Kılıçbay’ın tanımlamasındaki ulus oluşumunu ve bir bakıma görece gelişmiş bir döneminden ele alıp tanımlayan bir diğer tanımda gelişkinlik siyaset öğesinin öne çıkarılması çerçevesinde verilir. Yani “ulus, özgül niteliklerinin kesin tanımlarla çözümlenmesi gereken özel bir siyasal birim şeklindedir. Her siyasal birim gibi ulus da içte, içine aldığı halkları kapsamak ve dışta da siyasal ulus birimlerinin varlığı ve aralarındaki ilişkiler üzerine kurulu bir dünya düzeninde kendi tarihsel bir özne olarak kabul ettirebilmek için savunduğu egemenliği ile tanımlanır.” (Sehanep, 1995:33)

Tanımlardan çıkarsama yapıldığında vurgulanan öğeleri veya özellikleri aşağıdaki gibi maddeleştirmek olanaklıdır. Buna göre, ulus:

1-İradidir, 2- İnsanların etkin katılımı söz konusu olur, 3- Tarih belli bir döneminde oluşmaya başlamıştır, 4- Bir süreçtir, 5- verili değil edinilmiş bir durumdur, 6- toplumsaldır, 7- Siyasaldır, 8- Ekonomiktir, 9- Coğrafidir.

Ulusun tanımlama ve açıklamalarında kendinden önceki bir takım toplumsallıklarla ilişkisi görülmektedir. Dolayısı ile ulusun kendinden önceki; başka bir deyişle ulus öncesi toplumsallıklarla birlikte değerlendirildiği açıklamalara değinmek gerekir.

Örneğin ırk ile ulus arasındaki farkı, Kılıçbay'ın aktardığına göre Fransız tarihçisi Jacques Bainuille şöyle ifade eder, "... Fransa halkı bir ırktan daha fazla bir şey, ulustur" (1985:191) Yine Kılıçbay bu farkı açıklarken, "ulus ile etnik unsur aynı şey olmanın ötesinde birbirilerinden çok farklı tarihsellik ve toplumsallıklara denk düşerler... etnisite insanların bilinçli iradelerinin dışında doğan biyoloji ve tarih tarafından oluşturulan bir toplumsallıktır. Başka bir deyişle, etnisite, kader sayılan yerellikten başka bir şey değildir." (1996:90) Yine ulus ise, bunun tersine tarihsel bir inşadır. Tarihin belli bir konağında ve belli bir mekanda belirtilmiştir. İnsanların iradi gayretlerinin ürünüdür, doğanın dayatması sonucu değil, düşünsel faaliyetler sonucu ortaya çıkmıştır. İnanca değil, doktrine dayanır." (Kılıçbay, 1996:90) Kılıçbay bu duruma ilişkin tipik bir örneği eski Türklerden verir "... bir kabilenin bir dönem bir ulus içinde yer aldıktan sonra başka bir dönem başka bir ulusun içinde yer alabilmektedir." (1985:191)

Toplumların yerelliklerinden ve kandaşlıklarından koparak ulusal Pazar çerçevesinde toplanması ile oluşmakta olan ulus-devletin ortaya çıkışını Bottomore şöyle açıklar " Başta Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'da olmak üzere ulus-devletlerin ortaya çıkışı iki ana koşula dayanmaktaydı; birincisi, mutlak monarkların on altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar gerçekleştirdikleri, modern merkezi yönetimin gelişimi, diğeri ise belli bir toprak parçasının üzerinde yaşayan, kendini farklı bir etnik ve kültürel karaktere sahip gören ve hanedan yönetiminin yerine halk egemenliğini kurmak için savaşım veren bir toplumsal küme için kendi kaderini kendisinin belirlemesi siyasal fikrini ele geçiren milliyetçiliğin doğuşuydu." (1987:59) Bottomore'un açıklamasından ulus öncesi toplumsal, ekonomik ve siyasal yapı ya da örgütlenmelerin geniş halk kesimlerince hem laik hem de demokratik bir açılıma zorlandığı da anlaşılmaktadır. Milliyetçiliğinde bu bağlamda önceki dinsel kaynaklı iktidar anlayışına alternatif bir iktidar anlayışı önerisinin temel dayanağı olmaktadır. Bottomore'un milliyetçilik kavramı farklı bir biçimde değerlendiren daha doğrusu açılımını yapar gibi ifade eden Kohl bir bakıma sınıfsal öğeye vurgu yapar. " Birinci ve ikinci geleneksel zümreler olan ruhbanlarla aristokratların dışında kalan zümre; avam, halk olarak kastedilen üçüncü zümre güçlendikçe... ondokuzuncu yüzyılın akışı içinde üçüncü zümrenin gücünün artışıyla, yığınların siyasal ve kültürel uyanışı ... ulus-devlet oluşturma arzusuna dönüşmüştür." (1967:3-4)

Nihayet, artık "modern dünyanın en önde gelen siyasal birimi ulus-devlettir". (Bottomore, 1987:59) Ya da başka bir anlatımla "ulus-devlet, her şeyden önce 18.yy'dan itibaren gelişen ve günümüzde evrensel ölçekte yaygınlığa erişen bir siyasi yapılanma biçiminin adıdır." (Erözden, 1997:122) ve ulus-devlet olgusunun ortaya çıkmasıyla yurttaşlık hak ve görevleri yerel olmaktan çıkmış, ulusal niteliğe bürünmüş, giderek evrenselleşmiştir." (Mashall, 1965:79) Ancak

tüm bunlarla birlikte yeni bir toplumsal ekonomik sistem de gündemdedir “dolayısıyla modern ve ulusal yurttaşlığın, batı kapitalizminin gelişmesine paralel bir tarihi vardır.” (Sarıbay, 1992:92) Ulus ve ulus-devlet oluşumu sürecinde tebadan yurttaş, yerelden ulusa, dinsellikten laikliğe, feodal toplumdan kapitalist topluma doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır. Ekonomik, toplumsal değişim siyasal bir örgütlenme ile çerçevesizlenmektedir.

Fakat “bir ulus-devletin oluşumu süreci her yerde aynı yolu izlememektedir.” (Bottomore, 1987:60) Örneğin ruhbanlarla aristokratların dışında kalan avam; halk kesimlerinin, daha açık bir ifade ile emek kesimlerinin; yurttaşların “başlangıçta zayıf olduğu toplumlarda... bir modern ulus-devletin oluşumu yukarıdan devrem olarak adlandırılan daha yetkici bir tarzda gerçekleşti.” (Moore, 1967:52) Oluşum sürecindeki farklılaşma çok doğal olarak ulus-devletlerin yapılanmalarına da yansımıştır. Bottomore’un ifadesi ile “her ekonomik düzen yeni devlet bünyesi biçimleri ile siyasal yapıların sınırlarını belirleyen yeni kurallar yaratır.” (1987:60)

Yukarıdaki durum bizim ülkemiz içinde geçerlidir. Genel geçerlilik çerçevesindeki benzerliklerin yanında çeşitli neden ve etmenlerden kaynaklanan farklılıklar ya da özgünlükler kuşku yok ki bizde de yaşanmış ve yaşana gelmektedir.

Ulus öncesi, ulus-devlet öncesi yapı ve örgütlerin varlığı Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletinin kuruluşu öncesinde varolan Osmanlı İmparatorluğu için de geçerlidir. Bu bağlamda, toprağa dayalı, feodal bir imparatorluk olan Osmanlı’nın yapısı bozulmuş bünyesinde barındırdığı çeşitli etnik grupların da ulusçuluk akımlarından etkilenmesi ile bozulma birleşinci çöküş süreci hızlanmıştır. Giderek uluslaşma ve ulus-devlet öncesi toplumsal, siyasal yapılanmanın varlığını ve yaşamını sürdürme olanağı da ortadan kalkmakta idi.

Ulus-devletin Batı toplumlarındaki oluşum sürecini aşamalar biçiminde irdeleyen Rokan birinci aşama için “... seçkinler düzeyinde ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan bütünleşmenin gerçekleşmesi’nden söz eder. (1975:571-572) Dolayısı ile ulus-devletin oluşumunun başında seçkinler düzeyinde bir dönüşüm, eski yapıya alternatif getirme çerçevesinde; yeni devlet yapılanması düşüncesinde bir bütünleşme gerçekleşir. Yine bilinmektedir ki halk kesimlerinin güçlü olmadığı toplumlarda, halk kesimlerinin güçlü olduğu toplumlardan farklı bir oluşum yaşanmaktadır ve bu oluşum yukarıdan olmaktadır. Bunun gibi Osmanlı İmparatorluğu’nda “Batının tersine, yönetilen sınıf değil, yöneten sınıf kendi arasında farklılaşmaya başladı. Askeri ve sivil bürokrasi, Sultan-Halifeye karşı bürokratların yürüttüğü uğraş, halk tarafından desteklenmiyordu. Çünkü bu (farklılaşma ve birleşmenin) altında halkı ilgilendiren toplumsal ekonomik gelişmeler yatmıyordu” (Kongar: 1998:610) Ya da daha açık anlatımı ile “bu dönüşüm, yenilikler için devletin gücünü “devletçi-seçkinci” grupları ortaya çıkardı. Devletçi-seçkinci grupların oluşması “diyalektik olarak” Batılılaşma çabalarına karşı “geleneği-liberal” tepkileri yarattı. Tepkiler, Osmanlı geleneğinin temsilcisi olarak dine dayanıyordu” (Kongar, 1998:610) batı toplumlarındaki

ruhban ve aristokratlara denk düşecek bir biçimde Osmanlı'da adeta o kesimlerin ve o kesimlerin iktidarının temsilcisi olarak gelenekçi-liberallerin çıktığı söylenebilir. Daha sonra yeni yapılanmayı, ulus ve ulus devlet örgütlenmesini savunan devletçi-seçkinler grubu yani ruhban ve aristokratların dışında kalan halk kesimlerinin taleplerine uygun talepleri gündeme getiren "Devletçi-seçkinler, İttihat ve Terakki kanalıyla İmparatorluğun denetimini ele geçirdiler. Bunların genel yaklaşımı Batı yanlısı olduğundan, Batının ekonomik kalkınmasına koşut olmak üzere, ulusal bir burjuvazi yaratılmasını desteklemek istediler... daha sonra Kurtuluş Savaşı ve gerçekleştirdiği devrim ile Atatürk önderliğinde devletçi-seçkinler eli ile Batıda kendiliğinden oluşan; ekonomik gelişmenin sonucu ortaya çıkan toplumsal kurumlar bu yeni Türkiye'de bu gelişmenin desteği olmadan tepeden inme kararlarla kuruluyor ve bu yapının ekonomik değişme ve gelişmeyi üretmesi bekleniyordu. Böylece Osmanlı'nın kaçırmış olduğu aydınlanma ve sanayileşme treni yeni ulus-devlet tarafından kısa yoldan yakalanmaya çalışılıyordu." (Kongar, 1998:610-611)

Başka bir ifade ile Türkiye'de Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasının ardından gerçekleştirilen Türk Devrimlerine daha doğrusu, geniş anlamda Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletine bakıldığında "ortada hem az çok kendiliğinden bir uluslaşma hem de yukarıdan bir uluslaştırma bulunmaktadır" (Tanör, 1997:67)

Yukarıda toplumların uluslaşma, ulus-devlet oluşturma süreçlerinde farklılıklar olduğundan söz edilmiştir. Tanör bu farklılıkları başlıca iki ana başlık altında sınıflandırır. Buna göre

"a) Klasik burjuva demokratik devrimleri iç içmeleriyle olgunlaşan uluslaşma modelleri (İngiltere ve Fransa, Almanya ve İtalya gibi)

b) Bağımsızlık hareketlerinden doğan uluslaşmalar (ABD, Latin Amerika, Doğu Avrupa, Asya ve Afrika)" (1997:69). Anlaşılacağı üzere Türkiye'nin uluslaşma ve ulus-devlet süreci ağırlıklı olarak ikinci oluşuma denk düşmektedir. Nitekim Tanör bu duruma açıklık getirmektedir. Tanör'e göre Türkiye'deki durum "kendiliğinden bir uluslaşma birikiminden çok, istisna bir olayda aranmalıdır. Ulusal Kurtuluş Savaşı" (1997:75).

Kurtuluş Savaşı sonunda savaşın emperyalizme karşı olması, ideolojik olarak da emperyalizmin iş birliği olanlarla, feodal toplum yanlılarının iktidar nedrindeki güçleri azaltıldı. Buna mukabil bir bakıma yeni gelişen zümre olan unsurların; Bottomare'un deyişindeki milliyetçi ya da ulusal kesimlerin güçlenmesi sağlandı, giderek iktidara geldiler. Devletin oluşumunda önce savaş yıllarında bile uluslaşmacı ve ulus-devlet özelliklerini taşıyan bir örgütlenme biçimi benimsenmiş, örneğin halk katmanlarının temsiline, yönetimde söz sahibi olmasına örnek olan meclis kurumlaşmasına gidilmiştir. Başka bir ifade ile merkezleşme ve toplum bireylerinin tebaalıktan yurttaşlığa geçişinin kabulü benimsenmiştir.

Kurtuluş Savaşının kazanılmasının ardından ulusun oluşacağı coğrafi mekan, toprak parçasının sınırlarının belirlenmesi uluslaşma ve ulus-devlete gidişin en önemli unsurlarından biri hayata geçirilmiş oluyordu.

Yine Kurtuluş Savaşının ardından, ekonomik, parasal, askeri, kültürel alanlarda sağlanan bağımsızlık ile ulusun kuruluşundaki ulusal pazar çevresinde toplanmanın ardından üretimin, pazarın örgütlenmesi, ülkenin yurttaşlar şirketi olarak kurulup bu işleyişin, ilişkilerin düzenlenmesi, geliştirilmesi, korunması için gerekli adımlar olarak değerlendirilebilir.

Schaneppey'in ulus tanımında "... Dışta da siyasal ulus birimlerinin varlığı ve aralarındaki ilişkiler üzerine kurulu bir dünya düzeninde kendini tarihsel bir özne olarak kabul ettirebilmek için savunduğu egemenliği ile tanımlanır" (1995:33) denilmekte idi. Tanımda söylendiğine uygun bir biçimde Kurtuluş Savaşı'ndan sonra egemen bağımsız bir devlet, ulusal sınırlar ve nüfus öğelerinin elde edilmesi ile birlikte ulus-devlete geçiş için önemli bir aşamaya gelinmişti. Ancak çok önemli olmakla birlikte bu özelliklerin kazanılmasının yeterli olmadığı bilinmektedir. Dolayısı ile ulus-devletin kurulması ve pekişmesi için gerek devletle ilgili gerekse de toplumla ilgili alanlarda köklü atılımlara da gereksinme vardı ve bunun gereği olarak gereken atılımlar yapıldı. Diğer ulus-devletlerle ilişkilerin sağlıklı sürdürülebilmesi ve savunduğu ulusal egemenlik ilkesinin sağlanması için "saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin kaldırılması, Osmanlı hanedanının yurt dışına sürülmesi..." (Tanör, 1997:77) gibi atılım ve düzenlemeler yapıldı. Yani bundan böyle diğer devletlerle ilişkileri düzenleyecek, gerçekleştirecek olan yeni yöneticiler eski yöneticileri, eski iktidar odaklarını tümü ile tasfiye etti. Öte yandan bu tasfiyenin önemli olan bir diğer yönü de aristokrasi ve dinsel egemenlikle iktidarı kullananların tasfiye edilmiş olmasıdır. Yani ulus öncesi toplumsal ekonomik ve siyasal yapılanma ve örgütlenmenin düzenleyici ve uygulayıcısı olan kesimlerin tasfiye edilmesi yönünde adımlar atılmış olmaktadır.

Yukarıdaki atılımlarla birlikte tebaa anlayışının yerine, yurttaş, vatandaş aşamasına da geçilmiş olmaktadır. Aristokrasi ve dinsel kökenli yönetimde yönetilenlerin durumu da tebaa idi. Yeni kurulan ulus-devlette vatandaşlık anlayışına geçildi.

Öte yandan ulus öncesi ırksal, etnik köken, dinsel, yerel bağlılıkların etkili olduğu bilinmektedir. Yine ulus ile etniklik ve ırk etmeni arasındaki ilişki anlatılırken ulusun etnik kökenden; etnik siteden ya da ırklardan öte, üstünde ama onları da kapsadığına değinilmiştir. Daha açık bir ifade ile Jacques Bainuille'in Fransa için söylediği "Fransa halkı bir ırktan daha fazla bir şey, bir ulustur" değerlendirmesinin uygulanması biçiminde yeni devletin vatandaşları için Türklük sıfatının, vatandaşlık bağı olarak dinsel ya da ırksal bir anlam içermediği, içermeyeceği, bunun yalnızca bir coğrafi bağ ifade ettiği 1924 Anayasası ile anayasal bir tanıma kavuşturulmuş, güvenceye alınmıştır.

Bunun yanında ulus-devletin ulus anlayışı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal'in "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir" biçimindeki tanımı ile de en üst düzeyde siyasal tanıma kavuşturulmuş desteklenmiş ve güvence altına alınmıştır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletini kurarak Türk Devrimi'ni yapan yeni yöneticilerin ve önderleri Mustafa Kemal'in toplumsal, ekonomik, siyasal,

kültürel özellik ve nitelikleri de yeni devletin ulus, uluslaşma ve ulus-devlet niteliğinin yansıması olarak değerlendirilebilir. Tanör Mustafa Kemal ve yönetiminin özelliklerini aşağıdaki gibi değerlendirir:

“a) Monarşist değillerdi.” Osmanlıcılıktan kopmuşlar, monarşiyi devirmişlerdi (Batı ulusçuluklarının önemli kısmı monarşileri ile uzlaşmışlardır)” (Tanör; 1997:80). Bu özellikleri her toplumun ulus devlet oluşum sürecinin farklılığı; halk kesimlerinin ya da aristokrasi ile ruhbanlar dışındaki kesimlerin yeterince güçlü olmadığı toplumlarda oluşumun yukarıdan devrim biçiminde olduğu tespitinin yansımasıdır. Yine çok açıktır ki ulus öncesi iktidar güçlerini tasfiye eden kadroların devrimci tutumlarının göstergesidir.

“b) Dinci değillerdi: İslamcılıktan uzak ve bununla hesaplaşmaya hazırıldılar. (Arap milliyetçilikleri genelde İslam ve İslamcılıkla iç içe geçmişlerdir)” (Tanör; 1997:80). Daha önce, ulus öncesi yönetim erkinde varolan dinsel dayanakların etkili olması yanında yeni güçlenen halk kesimlerinin yeni iktidar açılımına milliyetçiliği dayanak yaptıklarını bununla birlikte yeni açılımın laik ve demokratik özellikler taşıdığına değinilmişti. Yeni güçlenen ve yönetimde hak iddia eden halk kesimlerinin temsilcisi ve sözcüsü olan yöneticilerin dinci olmamaları anlaşılacaktır.

“c) Kültüralist değillerdi: Dünya Türklüğünün birliği anlamındaki Türkcülükle ilgileri yoktu. Türkiye coğrafyası içinde idiler” (Tanör; 1997:80). Ulus ve ulus-devlet kurma amacıyla olan yeni yöneticilerin kurdukları ulusu ırktan öte bir oluşum olarak gördüklerinin yansıdığı bir başka alan da onların yukarıdaki özellikleri ve tutumlarıdır. Bununla bağlantılı olarak elbette

“d) Irkçı değillerdi: Ponturanizme ve pantürkizme şiddetle karşı idiler.

e)Yabancı düşmanı değillerdi: Antiemperyalist tavırları batı düşmanlığına çevirmeyi reddediyorlardı.” (Tanör; 1997:80). Antiemperyalist tutumları kendi ulusal pazarları çevresinde birleşebilecekleri bir toprak parçasını istemeleri ve bunu elde etmeleri ile ilintili ve sınırlıdır. Çünkü ulus-devlet kurmak peşinde idiler.

“f) Sınıf bilinci ve mücadelesi yanlısı değillerdi; ulusu sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle sayıyorlardı.” (Tanör; 1997:80). Türkiye'nin ulus-devlet oluşumunun özgürlüğü ile ilintili bir durum olarak algılamak gerekir. Daha açık bir deyişle batı toplumlarında 16. yüzyıldan 18. yüzyıla değin yaşanan sürecin yaşanmadığı, devletçi-seçkincilerin; halkla uyuşmayan halife-padişaha karşı çıkmaları ile bir tür hızlandırılmış bir oluşumla yönetim erkini eline alan yeni yönetici kesimin sınıflar üstü tutumlarının ve özgün uluslaşma anlayışlarının tipik bir yansımasının ifadesi olarak algılanması gereken özellikleridir.

Yukarıda özellikleri sıralanan yeni devlet yöneticileri kurdukları ulus-devletin gücünü ve bu gücü kullanacakları bir takım araçlarla uluslaşma sürecini yaşatarak uluslaştırma çabalarına girişmek durumunda idiler. Bu araçlar ekonomik, siyasal, hukuksal, ideolojik, kültürel, eğitim vb. gibi araçlardır.

Uluslaşma sürecinin başarıya ulaşmasında kullanılan öğelerden en önemli ideolojik öğe, araç ya da aygıtın laiklik olduğu görülür. Dinsel egemenlikten ulusal egemenliğe ya da ümmet toplumundan ulusal topluma geçişte laiklik temel rolü

oyladı. Bu ilke gereği yeni Türkiye Devleti'nde dinsel kimlik terk edilerek, ulusal kimlik öne çıkarılmaya, yerlilik aşularak ulusallık öne çıkarılmaya başlanmıştır. Bu değişimi Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal şöyle ifade etmişti. "Üç buçuk sene evveline kadar cemaat halinde yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi idare ediyorlardı. Cihan bizi, temsil edenlere göre tanıyordu. Üç buçuk senedir tamamen millet olarak yaşıyoruz." (Bursa,27 Ekim 1922, S.D.Ü.45)

Uluslaştırıcı ve laikleştirici girişimler ve atılımlarda, kültür ve eğitim kurumları çok önemli aygıtlardır. Dolayısı ile bu bağlamda yapılanların belirtilmesinde yarar vardır.

1924 yılında öğretim birliğine gidilmesinden sonra Milli Eğitim Bakanlığı 1929'da Millet Mektepleri uygulaması ile okuma yazma kursları düzenler. 1932'de Türk Ocaklarının kapatılmasından sonra Halkevleri kurulumu, görece büyük köylerde halkodaları kurulumu. 1931'de Türk Tarih Kurumu, 1932'de Türk Dil Kurumu kurulumu. 1933'te Üniversiteler ve yüksek öğrenim köklü bir biçimde değiştirilir ve yeniden düzenlenir. 1934'te yükseköğrenim ve ortaöğrenime Devrim Tarihi dersleri konulup okutulmaya başlanır. 1940'ta Köy Enstitüleri kurulumu. Bunlara paralel olarak Silahlı Kuvvetlerde klasik görevlerin yanında eğitim ve kültürel işlevler yerine getirilerek, özellikle de kırsal yöre gençlerine ulusal bilincin aktarılması amacına yönelik işlevini de yerine getirmekte idi. Örneğin Ali Mektepleri denilen okuma yazma kursları böyle bir işlev görmekte idi.

Ulus-devletin kurulması ile birlikte uluslaşmanın önemli öğelerinden, araçlarından biri siyaset, siyasal katılımdır. Türkiye'nin kuruluşunda devletin kendi ulusunu oluşturması politikalarının hayata geçirilmesinde devlet ile ulus arasındaki bağlantıyı kuracak olan halkın katılımını sağlayan temel siyasal örgüt Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. Kuşkusuz devrimci oluşturma tutumunun görece merkezi ve otoriter, parti sistemi de tek partili olduğu için devlet ile ulus arasındaki ilişki ağırlıklı olarak tek yönlü idi.

Laiklik temeline dayalı hukuksal bir yapının, başka bir deyişle hukuk birliği ve tekliğinin sağlanması işlevini gören hukuksal aygıt bizatihi gerçekleştirilen hukuk devrimi ile kullanılmıştır. Hukukun tekliği ile toplumu oluşturan bireyleri yani yurttaşları birleştirmenin; uluslaştırmanın önemli bir aracı olmuştur.

Amaçlanan uluslaşmanın gerçekleşmesini ulus-devletin varlığını ve yaşamasını engellemeye dönük; eski toplumsal siyasal örgütlenme yanlıların, ulus öncesi toplumsallıklar temelindeki girişimlerin önlenmesi için geçici de olsa bazı araç ve tutumların benimsenmesinden kaçınılmamıştır. Örneğin Takriri Sükun Kanunu, İstiklal Mahkemeleri, Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrasının kapatılması, Serbest Fıkranın kapatılması, 1934'te çıkarılan İskan Kanunu gibi girişimler ve gelişmeler bunlardan bazılarıdır. Nitekim bu tür uygulamaların önemini Mustafa Kemal, Söylev'de Devrimin yerleşmesi ve kökleşmesi yolundaki reformların Takriri Sükun Kanunu sayesinde gerçekleştirilebileceğini söyleyerek belirtir (Söylev II. 346).

Anılması gereken önemli girişimlerden biri de 1925'te zaviyelerin kapatılması, tarikatların yasaklanmasıdır.

Ulusal temelde bütünleştirici işlev göreceğine inanılan bir başka uygulama alanı olarak ise toplumsal yaşama yönelik biçimsel, simgesel bir takım uygulamalar olmuştur. Dinsel giyim kuşamın kamu yaşamından çıkarılarak din temelli farklılıkların görünmesi ortadan kaldırılmak istenmiştir. Dolayısı ile uluslaşma ile bağdaşmayan, dinsel statü ve ilişkilerin simgesel ya da biçimsel boyutlarını da engellemiştir. İbadet dilinin, ezan ve hutbelerin Türkçeleştirilmesi gibi uygulamalar uluslaşma; uluslaştırma doğrultusundaki girişimler olarak değerlendirilebilir.

1934'teki soyadı kanunu ile ağa, bey, paşa vb. unvanların kaldırılması sağlanmıştır. Bu yasanın gerekçesinde amaç şu şekilde açıklanmıştır. Türk İnkılabının en açık vasfı demokrat olmasıdır. Türk tarihinin ilk çağlarında milletin fertleri arasında hiçbir fark yoktu ... dinsel ya da doğuştan alınan ümmetçi feodal sıfatların, unvanların toplumsal ilişkilerden çıkarılarak, yerine ulusal nitelikli, demokratik ya da edinilen, kazanılan çağdaş unvan ve sıfatlar yerleştirilmek istenmiştir.

Feodal bir toplumsal yapıya uygun bir tür aristokrat dil ayrılığının giderilmesinde alfabe değişikliği ile halkın tümünün aynı biçimde okuyup yazması, dil ortaklığının sağlanması yolunda önemli bir girişimdir. Çünkü eğitimle birlikte toplumun uluslaşma ve bütünleşmenin sağlanmasında iletişim kanallarının ve araçlarının önemli bir işlev gördüğü bilinmektedir. Okuyup yazmanın herkesin anlayabileceği bir dilden olması bu bağlamda önemlidir. Ondan da öte ortak bir dil bütünleşmede; uluslaşmada çok ciddi bir bağlayıcı, bütünleştirici bir öğedir.

Günümüzde bakıldığında kuşkusuz uluslaşma ve uluslaştırma sürecinin bir çok noktada kuruluş yıllarının kararlılık ve tutarlılığı içinde işlemediğini söylemek olanaklıdır. Bunu iç ve dıştan kaynaklanan nedenlerinden söz edilebilir.

“Cumhuriyet döneminin siyasal yapısı durağan olmamıştır. Merkezi eşrafla birlikte hareket ederek güçlenmesi, köylünün siyasal yapıda çok daha etkin temsil edildiği bir yapılanmaya tercih edilmiştir. Onun yerine ulusal kimlik yaratarak yerel dinsel ve etnik hareketler zaman içinde yok olmaya bırakılması istenmiştir. Bu politika 1950'lere gelindiğinde adil ve refah dağıtan, yerel ve geleneksel kültüre saygılı devlet yaratma vaatleriyle birlikte büyük ölçüde başarısızlığı uğramıştır.” (Kalayeroğlu, 1994:67). Ulus-devleti kurup uluslaşma ve uluslaştırma program ve politikalarını hayata geçiren iktidar grubunun devletçi-seçkincilerden yani eski toplumsal ekonomik yapının dışında; feodal sistem karşıtı nitelikler taşıdığını bilmekteyiz. Yine 1950'de yönetime gelen gelenekçi liberal cephenin ise toplumsal ekonomik kökten itibarı ile eski yapının tutum ve düşünce sistemine yakın özellikler taşıdığı da bilinmektedir. Dolayısı ile 1950'lerde dinsel feodal ilişki ve yapılanmalara karşı önceki yönetim anlayışının tersine bir tutum sergilenmiş; desteklenmiştir. Bu tutum farklı zamanlarda nitelik ve yoğunluğu değişmekle birlikte devam etmiştir.

Özellikle 1980'lerden sonra ulus ve uluslaşma öncesi, yapılanma ve örgütlenmeler, dayanışma biçimleri artan bir yoğunlukta kabul ve destek görmüştür. Tartışmalı bir sivil toplum anlayışı çerçevesinde etnik kökene, dinsel, tarikat ve mezhep kökenine dayalı örgütlenme ve yapılanmalar, dayanışma biçimleri teşvik görmüş ve yaygınlaşmıştır.

Bu iç koşullara paralel dış koşulların varlığından da söz etmek mümkündür. Halk kesimlerinin giderek emek kesimlerinin tebaa olmaktan yurttaş olmaya geçişi toplumsal ekonomik sistem değişikliğine neden olabilir kaygısı ile geciktirilme doğrultusunda baskılanmış yönlendirilmiştir. "Yerel ve geleneksel kültüre saygılı devlet yaratma" çabaları dış koşullar tarafından desteklenmiştir.

1980'lerden sonra sermayenin evriminde gerçekleşen yeni yapılanma; sermayenin uluslararasılaşması ve bununla birlikte mali sermayenin öne çıkması ile birlikte Cumhuriyetin kuruluşunda kurgulanan ulus-devletin gelişip güçlendirilmesi ve uluslaşma süreci çeşitli nedenlerle çok daha açık bir biçimde geciktirilmeye engellenmeye çalışılmıştır.

Uluslararasılaşan sermaye ve güçlenen mali sermaye kendi hareketliliğinin ve kazancının önünde sınırlar ve engeller koyduğunu gördüğü ulus-devletin gücünü geriletmek istemiş ulus-devlet yapılanmasının çözülmesini kendi hareket serbestisi için desteklemiştir. Bunu yaparken kullanılan araçlar ulus öncesi yapılanma, örgütlenme ve dayanışma biçimlerinin güncelleştirilmesini yeniden güçlenmesini sağlamaya dönük olmuştur.

Ulus-devletin merkezi gücünün zayıflatılması için bölgesellikler, yerellikler, etnik kökene dayalı hareket ve akımlar gizli ya da açık bir biçimde desteklenmiştir. Yine dinsel, mezhepsel yapılanma örgütlenme, dayanışma biçimleri de destek ve teşvik görmüştür.

Yeni uluslararası yapılanma geniş halk kesimlerinin ekonomik toplumsal refahı için kaynak ve destek öneren sosyal devlet anlayışını geriletmiş ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal yoksunluk ve yoksulluğun giderilmesinde devlet katkısının yerine ikame edilmek üzere dinsel, tarikat, mezhep dayanışması ve dine sığınma anlayışları desteklenmiş, güçlendirilmiştir. Ortaya çıkan yoksunluk ve yoksulluğun neden olması olası toplumsal muhalefet dinseliliğin yanında etnik köken farklılıklarına dayalı yapılandırmalarla giderilmek istenmiştir. Kuşkusuz başka bir takım uluslararası gelişme, beklenti ve istekte değişik yol ve araçlarını kullanılması yolu ile gerçekleştirilmek istenmiş, sonuç olarak ulus-devlet ve ulusallaşma süreci 1980'lerden sonra dış ve iç koşulların birlikte yönetildiği etki ve baskılarla ciddi bir biçimde sekteye uğramak, uğratılmak durumu ile karşı karşıya kalmıştır.

Oysa her şeye karşın, kurgunun olguya dönüşme, dönüşmeme ilişki ve etkileşimi çerçevesinde değerlendirildiğinde Türk Devrimi, ulus-devlet ve uluslaşma modeli ciddi bir özgünlük ve başarı düzeyine erişebilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde

"a) İlk dönem Avrupa modellerinden etkilenmiş olmakla birlikte onları aynen izlemeden de alternatif uluslaşma modelleri kurulabileceğini kanıtlamıştır."(Tanör,1997:91) Nitekim kendisinden sonra bağımsızlığını

kazanarak devlet kuran birçok toplumun, ulusun kurucu önderleri Atatürk ve Türk Devrimini, ulus-devlet, uluslaşma modelini örnek almıştır.

“b) Uluslaşma sürecinde uzun zamana yayılan, sosyo-ekonomik faktörlerin nispeten zayıf olduğu bir ülkede, siyasal ve ideolojik dürtülerin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.” (Tanör, 1997:91). Gerçekten de uzun dönemde altyapının belirleyiciliğine karşın, kısa dönemde üstyapının belirleyiciliğinin ya da altyapı ile üstyapının etkileşiminin tipik bir örneği yaşatılmıştır.

“c) Uluslaşma yolunda tarihsel bir birikimin yine de belli ölçülerde var olduğu bir ortamda, trajik bir olayın (işgal) ilerici seçkinler tarafından nasıl başarıyla kullanılıp (kurtuluş) nicel birikimden nitel sıçramaya, potansiyel halden gerçekliğe dönüştürülebileceğini ortaya koymuştur.” (Tanör, 1997:91)

Dolayısı ile korunması ve geliştirilmesi yönünde ısrarlı olduğu oranda başarılı olacağı kanıtlanmış olan Türk ulus-devlet ve uluslaşma modelimizle karşı karşıyayız.

Özellikle sosyo-ekonomik faktörlerin zayıflığının giderileceği toplumsal ekonomik politika ve programların temel alındığı, yeniden uluslaşma anlayışı ve uygulamalarının, üzerindeki karşı baskılardan kurtarılacağı demokratik laik ulus-devleti de uluslaşma sürecini de güçlendireceği açıktır.

KAYNAKÇA

- Bottomore, T., *Siyaset Sosyolojisi*, 1987.
- Erözden, O., *Ulus Devlet*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.
- Kayacıoğlu, E., “Türkiye’de Köktenci Sağ Partiler Ve Seçmen Tercihleri”, *Dünü Ve Bugünüyle Toplum Ve Ekonomi*, Sayı:7, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kılıçbay, M. Ali, *Uyruktan Vatandaşa, Geçimden İktisada*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.
- Kongar, E., *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Marshall, T. H., *Class Citizenship And Social Development*, Garden City, Anchor Boks, Edition, 1965.
- Mert, N., “Siyasal Hayatımızı Bekleyen Yeni Tehlike: Apolitik Demokrasi Söylemi”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı:32, Ankara, 1995.
- Sarıbay, A. Y., *Siyasal Sosyoloji*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1992.
- Schaneppe, H., *Yurttaşlar Cemaati*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.
- Tanör, B., *Kuruluş*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1992.
- Makal, A., *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri*, 1920-1946, 1997
- Karpat, K. H., *İslamın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, İstanbul, 2001.

Habermas, J., *Küreselleşme Ve Milli Devletin Akıbeti Siyasi Denemeler*, Bakış Yayınları, Ankara, 2002.

Akgün, M./Berksoy, T./Berktaş, F./Cıngı, A./Fincancıoğlu, Y./Kabasakal, M./Karakaş, E./Koray, M./Şenatalar, B./Aydın, U./Üskül, Z., *Sosyal Demokrat Yaklaşımlar*, Sodev Ve Tüsev, Ankara, 2003.

Berk, U. Ve Grande, E., *Cosmopolitan Europe (Kozmopolit Avrupa)*, Suhrkamp, 2004.